

Granska "idioterna"

Den utbredda fattigdomen i tredje världen är kanske samhällsvetenskapernas största utmaning. Problemet allvar har lett till mycket seriös forskning av god kvalitet. Det finns dock också ett stort utbud av tvivelaktiga inlägg i u-landsdebatten. I synnerhet finns en stor grupp av debattörer med en sk radikal läggning. Man kan ofta känna sympati för deras upprördhet inför fattigdomens fasor. Av olika skäl kommer dessa debattörer emellertid ofta att sprida mycket tvivelaktiga synpunkter. I denna ledare ska jag koncentrera mig på miljöproblemen i tredje världen, en fråga som just nu får stor uppmärksamhet. Jag ska här granska en del argument som förts fram av miljörelsen. Granskningen har emellertid vidare implikationer. I en avslutande del diskuterar jag därför u-landsdebatten på ett mer allmänt plan. I synnerhet ställer jag frågan varför diverse debattörer på u-landsområdet bemöts så okritiskt.

Miljörelsen har under 1990-talet kommit att uppmärksamma den katastrofala miljösituationen i många u-länder. Det råder ingen som helst tvekan om att miljöförstörelsen är en fråga av stor nationell och global betydelse. Miljöproblemen har inte bara en ekologisk utan också en ekonomisk betydelse. I många u-länder förstörelsen de långsiktiga produktionsförutsättningarna av en försämrad miljö. Det har därför varit betydelsefullt att den sk miljörelsen och andra pekat på miljöproblem inte bara i i-länder utan också i u-länder. Detta betyder inte att de förslag som förts fram är

bra. Det är framförallt tre av de åsikter som miljörelsens företrädare framfört som varit olyckliga.

För det första *den negativa synen på den internationella handelns möjligheter*. Det är inte helt lätt att förstå de argument som förs fram. På något sätt verkar det som försämrade bytesförhållanden för u-ländernas exportvaror skulle spela en viktig roll. En del av de varor som exporteras från u-länder är naturresursintensiva. Genom att priset på dessa har fallit kommer u-länderna att exportera mer av dessa för att importera en viss mängd industrivaror. Det hävdas därför att om priset på naturresursintensiva varor kunde höjas över marknadspriset skulle miljön i tredje världen förbättras.

I förstone kan detta argument tyckas logiskt. Det lider dock av flera betydande brister. För det första är det empiriskt högst osäkert om priset på naturresursintensiva varor verkligen fallit över tiden. Snarare är bilden splittrad. Medan priset på vissa av dessa varor stigit (jämfört med industrivaror) har priset på andra fallit. För det andra, om resurser allokerades någorlunda rationellt skulle höjda priser på de naturresursintensiva varorna leda till en ökad och inte till en minskad produktion av dessa varor. Tyvärr allokeras resurser i många u-länder inte rationellt. Den satsning på importsstitutionspolitik och planering som genomförts har gjort dessa u-länder beroende av enstaka exportvaror. Eftersom marknaden satts ur spel kommer resurser ofta att allokeras

mycket irrationellt. Den politik som förespråkas av delar av miljörelsen kommer att förstärka denna irrationallitet. För det tredje är det inte möjligt att förändra världsmarknadspriserna även om vi trodde det vore önskvärt. Detta skulle kräva en genomreglerad världshandel.

Bakom tankar om ett orättvist byte finns mycket riktigt tankar om att planera, reglera och begränsa utrikeshandeln. Erfarenheten visar vilken fara detta skulle utgöra för tredje världen. *Teoretiskt* finns starka *statiska* argument för frihandel, medan det är svårare att entydigt fastslå ett positivt dynamiskt samband. Utrikeshandel har emellertid *empiriskt* visat sig vara välståndsskapande också på lång sikt. Vissa undersökningar tyder också på att förekomsten av multinationella företag, tvärtemot vad många tror, också kan påverka miljön positivt. Multinationella företags önskan att skapa vinster och minska kostnader gör att det knappast är lönsamt för dem att använda en annan mer miljöförstörande teknik i u-länder. Empiriska studier visar i stället att sådana företag ofta bidrar med att föra in teknik som mätt med tredjevärldsnivå är relativt ren.

Den andra felsynen gäller den *alltför positiva synen på biståndets möjligheter*. Många av de regimer som kräver "internationell rättvisa" plundrar ut sina egna medborgare. I stället för att satsa resurser på ekonomisk utveckling berikade ledarna i dessa länder sig själva. I den tidiga u-landsdebatten fanns ofta en mycket naiv syn på staten. Det antogs som en självklarhet att välmenande ledare i de nyss självständiga staterna skulle vidta åtgärder

som ledde till utveckling. Utvecklingen har i stället visat att rena plundrarstater är betydligt vanligare än regimer som har målsättningen att uppnå en ekonomisk utveckling som gagnar folkflertalet. Om vi i den industrialiserade världen satsar resurser på miljöbistånd är det inte säkert att regimer i tredje världen kommer att genomföra åtgärder som gynnar miljön. Den primära orsaken till varför en del u-länder tar emot giftigt avfall från i-länder är varken fattigdom eller exploatering. Viktigare är att den politiska, och i de flesta fall diktatoriska, ledningen i dessa länder struntar både i miljö och människor.

Den tredje felsynen är en *alltför negativ syn på marknadsekonomin*. Synen på underutvecklingens ekonomi har förändrats drastiskt de senaste två decennierna. Medan många debattörer på 1970-talet hävdade att planering och interventionistiska regimer skulle leda till ekonomisk utveckling tycks utvecklingen istället ha visat att marknadsbestämda priser och en relativ icke-interventionism är positiv för långsiktig ekonomisk tillväxt. Ett av marknadsekonomin välkända problem är visserligen oförmågan att hålla med miljöresurser på ett effektivt sätt. Eftersom den samhälleliga kostnaden underskattas kommer produktionen av miljöförstörande varor att överstiga den produktion som vore samhällsekonomiskt optimal. Det får emellertid inte skymma det faktum att marknadsekonomin också är överlägsen på att producera välstånd. Ett ökat materiellt välstånd kommer med stor sannolikhet också att leda till en bättre miljö på lång sikt. Empiriskt tycks sambandet mellan miljöförstö-

ring och materiellt välstånd vara starkt icke-linjärt. Till att börja med kommer ofta ökad levnadsstandard att leda till en kortsiktigt försämrad miljö. När inkomsterna stiger ökar emellertid efterfrågan på ren miljö och med en ökad teknisk kunskap ges möjlighet att bedriva en mer miljövänlig produktion.

Vad ska vi då göra? Miljöproblemen i tredje världen är reella och måste behandlas med stort allvar. Det måste erkännas att den nationalekonomiska professionen inte i någon större utsträckning har diskuterat miljöfrågor i tredje världen. En del vetenskaplig forskning har bedrivits men resultatet av denna har knappast nått en större publik. Under senare tid har emellertid detta börjat förändras. Världsbankens årliga rapport behandlade tex förra året på ett utomordentligt sätt sambandet mellan miljö och tillväxt. Vad vi vet leder oss fram till några viktiga slutsatser. Bistånd kan under vissa förutsättningar ha en viktig funktion. Kanske kan man hoppas på att de nya demokratierna i tredje världen kan hantera bistånd på ett bättre sätt än de tidigare diktaturerna. Biståndet får emellertid inte användas till att ersätta viktiga inhemska insatser i u-länder där den politiska regimen inte är intresserad av att förbättra miljön.

Viktigast är emellertid åtgärder som vidtas i tredje världen. Dessa kan vara av flera slag. För det första finns åtgärder som skulle ge direkta ekonomiska vinster. Avskaffandet av subventioner till användandet av fossila bränslen leder inte bara till mindre miljöförstöring utan också till en effektivare resursanvändning. Ett annat exempel

är klarare äganderätsstrukturer. I många fall vårdas resurser, tex jord, inte på ett tillfredsställande sätt därför att äganderätten är oklar. Det finns emellertid också åtgärder som kan förknippas med kortsiktiga ekonomiska uppostringar. Framförallt behöver marknadens oförmåga att sätta pris på miljön korrigeras. En kombination av avgifter och regleringar kan påverka miljön positivt genom att ge rätt signaler till marknaden. Det är visserligen så att den begränsade administrativa kapaciteten i tredje världen kan göra avgifter och regleringar mer kostsamma att genomdriva än i den industrialiserade världen. Vissa åtgärder bör emellertid vara ganska enkla. En skatt på drivmedel är ett exempel.

Det är också här viktigt att internationella organisationer och biståndsgivare ser till att särintressen inte gör miljöpolitiken till sin. Dessa kan vara nationella. Det är tex svårt att se hur inflytelserika grupper som lägger beslag på väsentliga delar av ett lands totala förmögenhet skulle låta den politiska processen leda till ett förlopp där de drabbas av åtgärder för att förbättra miljön. Tyvärr kan det lätt bli fallet att dessa grupper utnyttjar det nyvakna miljöintresset för sådana åtgärder som de upplever som viktiga. Det är inte otroligt att denna tendens förstärks av internationella miljöorganisationers förkärlek till spektakulära aktioner. Vi ska veta att den kanske viktigaste miljöfrågan i tredje världen är att ge tillgång till rent dricksvatten för vanliga människor. Detta är knappast särskilt spektakulärt och lämpar sig inte väl för aktioner från Greenpeace.

Vi är därför tillbaka där vi började. Om nu de argument som förs fram om miljön i tredje världen är dåliga, varför bemöts de så okritiskt? Detta gäller nu inte enbart på detta område utan också i u-landsdebatten som helhet. Det finns, tror jag, tre möjliga förklaringar. För det första att grupper som står för det som uppfattas som "gott", ("fred", "god miljö", "utjämning") automatiskt bemöts med en viss extra välvilja. Denna välvilja är synnerligen missriktad. I vårt exempel är det ju t ex i *synnerhet* de som verkligen bryr sig om tillståndet i tredje världen som borde bekymra sig om ineffektiva åtgärder. För det andra ren okunskap. Det krävs en viss sakkunskap för att kritiskt granska olika gruppers argument. Utan denna kunskap blir det lätt att okritiskt acceptera vissa uppfattningar. Slutligen kan jag inte komma från tanken att den politiska uppfattningen hos många journalister och andra debattörer spelar en roll. De radikalt färgade tankar som ligger bakom mycket av t ex miljörelsens och sk u-landsgruppers verksamhet appellerar mycket till många debattörers ursprungliga uppfattningar. När det inte längre är så gångbart med marxistiskt inspirerade tankar i den dagliga politiska debatten får åsikterna flyttas över till länder och problem som ligger långt borta.

I boken *Varats olidliga lätthet* tänker Milan Kunderas romanperson Tomas "är man skyldig för att man inte vet? Är en idiot fri från varje ansvar bara för att han inte vet?" Det finns visserligen inga absoluta sanningar i samhällsvetenskap. Vi borde dock kunna kräva att de som uttalar sig i viktiga frågor utsätts för en kritisk och

kunnig granskning. I synnerhet gäller detta i u-landsdebatten. Här står annars alltför stora värden på spel. Så kallade radikala u-landsdebattörer har redan ställt till med alltför mycket elände.

JOHAN TORSTENSSON